

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 374.31

DOI: 10.15587/2313-8416.2014.27549

НАРОДНА ПРОЗА ЯК ЧИННИК САМОВИХОВАННЯ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

© Т. В. Полковенко

У статті йдеться про самовиховання молоді за умови впливу інформації, вміщеної у зразках народної прози. Зроблено короткий огляд попередніх досліджень у галузі самостійного набуття знань. Розглянуто специфіку самоосвіти й самовиховання сучасної молоді за умови читання текстів народної прози. Проаналізовано принципи впливу на молоду людину цього способу самовиховання.

Ключові слова: самостійна робота, самовиховання, самоосвіта, самовдосконалення, навчання, народна проза, казка, педагогіка, молодь.

The article is about self-educations of youth on condition of information influence that contained in folk prose examples. The short review of previous researches in industry of independent acquisition of knowledge is done. The specific of self-teaching and self-education of modern youth on condition of reading of texts of folk prose texts is considered. Principles of influence on the young man of this method of self-education are analyzed.

Keywords: independent work, self-education, self-teaching, self-perfection, education, folk prose, fairy-tale, pedagogics, youth.

1. Вступ

Проблема виховання сучасної молоді є такою, що викликає низку питань щодо готовності нинішнього покоління молодих людей жити в нових соціально-економічних, культурних і політичних умовах, які виникають під час переходу до європейської системи цінностей. Цей матеріал сприятиме розумінню можливості особистісного розвитку та зростання самостійності й відповідальності за умови додавання до інших методів навчання, виховання і самовдосконалення метод читання та вивчення народної прози як особливого джерела знань.

2. Огляд попередніх досліджень у галузі самовиховання

Проблеми організації самонавчання молоді висвітлюють праці Ю. Бабанського, В. Бондаря, І. Лернера, Л. Спіріна, М. Шкіля; самостійне набуття знань називають одним із ефективних методів пізнавальної діяльності А. Алексюк, Б. Єсіпов, П. Підкасистий та інші вчені. Але досі ніхто не назвав народну прозу вагомим джерелом пізнання світу та інформаційним масивом для самовиховання. Водночас досягнення молодими людьми самостійності, на думку М. Айзенберга, Г. Воробйова, І. Геллера, Н. Морзе, Л. Макаренка та інших дослідників, багато в чому залежить від рівня загальної поінформованості в різних аспектах життя, і в цьому сенсі народна проза може бути додатковим

джерелом необхідних знань, причому знання ці завжди матимуть унікальну національну складову.

Проведені багатопланові дослідження, присвячені самоосвіті та самовихованню молоді, досі не розкривають усі зв'язки між, наприклад, потребою самоосвіти й способами її реалізації. Тож **метою дослідження** є обґрунтування та опис організації самовиховання та самонавчання молоді із залученням до цього процесу зразків народної прози. **Методами дослідження** служили аналітичний, описовий, історичний та прагматичний.

3. Народна проза як чинник самовиховання

Самовиховання та самонавчання поряд із обов'язковою шкільною освітою є однією з форм навчального процесу. Для досягнення належних освітніх результатів необхідно планувати такі процеси самовиховання та самонавчання молоді, які придатні не тільки сприяти оволодінню певними знаннями, але й формувати навички самостійної роботи взагалі (у навчанні, у професійній діяльності тощо).

Народна проза містить чіткі орієнтири, які здатні формувати розуміння відповідальності, усвідомлення потреби самостійного розв'язання проблем, навички пошуку конструктивних рішень. Значимість народної прози виходить далеко за межі окремого предмета.

Народна проза є досконалим носієм інформації про національний світогляд, адже її структура шліфувалася протягом тисячоліть. Казки,

легенди, перекази, народні оповідання здатні розкрити як для читачів, так і для дослідників глибинний зміст мудрості народу, його моральні цінності та духовні орієнтири [1].

Наявні в народній прозі знання стосуються різних аспектів людського життя і добре сприймаються представниками молодших вікових груп [2]. Завдяки отриманим після прочитання народної прози знанням молодь ліпше ідентифікує себе у системі певного соціокультурного середовища.

Властиві народній прозі, особливо казці, кодифікаційні прийоми та методи уможливають поступову, але послідовну інтеграцію молоді у суспільне життя.

У народній прозі немає дрібниць, немає чогось нецікавого. Навіть деякі назви народних прозових творів є носіями певної інформації. Приміром, із назви української казки «Про мудру дівчину-семилітку» стає зрозуміло, що вік сім років українці вважають достатньо серйозним, таким, що дитина вже здатна брати участь у справах дорослих.

Одна молода людина може захоплюватися казковими сюжетами, інша – народними оповіданнями, наприклад, про історичне минуле. Але і перший, і другий представники молодого покоління однаково здобудуть важливу для себе інформацію, що будуватиме і їхній характер, і сприятиме прийняттю рішень у майбутньому житті.

Помітне місце у народній прозі займають міфологічні образи. Функціональна специфіка цих образів полягає в тому, що головний герой твору завдяки розуму, силі, кмітливості перемагає певну надприродну істоту («носія зла»). Поступово – від твору до твору народної прози – у свідомості читача витворюється чітка установка на можливість долати будь-які життєві перешкоди, навіть такі, що на перший погляд можуть видаватися непереборними, тож народні оповідання, легенди, казки стають виразниками життєстверджуючих принципів і справді виховують кожне молоде покоління.

На відміну від фантастичного та героїчного матеріалу в казках, у народних оповіданнях на перше місце нерідко стає сміхова традиція. Але сміх є одним із способів пізнання світу. Веселі оповідки знають і люблять переказувати всі молоді люди. І навіть представники наймолодшого покоління беруть активну участь у творенні сміхових жанрів, що є свідченням актуальності цих жанрів у сьогоденні. Особливо яскравим прикладом є захоплення анекдотами. Звичайно, частина відповідних текстів запозичується у старших поколінь. Тоді молодь або адаптує їх до свого сприйняття, або запозичує і без усіляких змін.

Необхідно постійно оновлювати й видавати збірки казок і народних оповідань, переказів і легенд, анекдотів і жартів у кожній країні Європи та світу, адже народній прозі властива тематична різноманітність і сюжетна розлогість, мелодійність і барвистість думок, багатство засобів мови й сюжетність. Система образів у творах народної прози спирається на глибини культурно-історичного розвитку народу.

Окремі структурні елементи народної прози, що формувалися протягом усього історичного розвитку цивілізації, в наші дні можна спостерігати і серед конструктивних компонентів масової культури, і в складі сучасних народних уявлень, і в контексті трансформацій нинішнього культурного середовища.

Народна проза – це пізнання, відкриття нових якостей та віддалених горизонтів. Сюжети народних прозових творів саме тому і є важливим елементом самоосвіти, самовиховання, самостійної роботи в загальному розумінні, бо кожне нове покоління завдяки знайомству з казками і переказами, легендами і народними оповіданнями покращує розвиток образного мислення, посилює вміння зіставлення, уможливорює вироблення активної життєвої позиції. Кращі сюжети народної прози допомагають молоді зрозуміти життя, опанувати стереотипи поведінки і сприяють соціальній адаптації.

Всесвітньо відомий геній Тарас Шевченко також добре розумів необхідність виховання молоді [3]. Читаючи його повість «Близнець», стає зрозуміло, з якою увагою автор ставився до педагогічної теми.

Історія двох близнюків, Саватія і Зосима, які живуть у чужій родині, є своєрідним літературним попередженням Шевченка щодо потреби серйозного ставлення українців і взагалі всіх людей до проблеми виховання молоді. В повісті одного з близнюків (Саватія) віддають у гімназію, а іншого (Зосима) влаштовують у кадетський корпус. Їхній наставник пише про них так: «...нет худа без добра, что от различного их воспитания выйдет психический опыт, который и покажет, какая произойти может разница от воспитания между двумя субъектами, совершенно одинаково организованными».

Шевченко яскраво змальовує те, яким чином складається доля обох юнаків. Зосим у Кадетському корпусі втрачає більшість позитивних рис і стає розпутником, якого в житті цікавлять передусім гроші. Навпаки, Саватій продовжує навчання та згодом присвячує своє життя лікарській діяльності. Згодом брати зустрічаються, проте Зосима на той час уже понизили у званні до рядового за поведінку, несумісну з поняттям «честь військовослужбовця», і Саватій дуже засмучується від того, що його брат утратив майже всі людські моральні риси: «На самом деле такое превращение не возможно в человеке. Такое помертвление всего человеческого... Зося. Боже мой! Что же тебя так страшно превратило? Неужели воспитание?» Так драматично автор твору вказує на важливість виховного процесу молоді людини.

Сучасна молодь прагне не лише опановувати певні системи знань, а шукає можливостей набувати професійних умінь і навичок, розвивати творче мислення, освоювати методики самостійного пошуку і здобування інформації, необхідної для успішного існування в соціумі. В цьому молодим людям здатні допомагати методи самоорганізації та самовдосконалення. Фактично молодь бажає вміти самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися у потоці різноманітної інформації [4]. Самостійна

робота забезпечує глибший рівень знань, формує інтерес до пізнавальної діяльності, сприяє оволодінню прийомами процесу пізнання [5].

Дослідження народної прози засвідчує, що відповідні тексти здатні сприяти самовихованню й самоосвіті. На відміну від інших різновидів організації самостійної роботи молоді, в яких є певна односторонність, наприклад, обмеженість дидактичного аналізу одним або декількома аспектами, тексти народної прози містять у собі загальний виховний принцип.

Науковці розглядають проблему підготовки молоді до самостійної роботи на мотиваційному та організаційному рівнях [6]. А тексти народної прози здатні формувати мотивацію до самостійного вивчення будь-якого матеріалу вже тому, що народний твір не має ніяких обмежень щодо індивідуальних психологічних особливостей людини.

Наприклад, ось традиційна послідовність дій головного героя народного прозового твору (фактично – низка етапів для самовдосконалення):

1) на початку герой отримує завдання, яке необхідно виконати для забезпечення власного майбутнього (самостійна робота);

2) герой дізнається про способи виконання завдання, отримуючи певні знання та навички (самоосвіта);

3) герой застосовує отримані знання та навички, досягаючи бажаного результату (самореалізація).

По-перше: досягнення героєм народного прозового твору бажаного результату є вираженням правильно побудованої «самостійної роботи». По-друге: зафіксований у народному прозовому творі момент успіху головного героя є взірцем для інших (передусім для представників молодого покоління).

Самостійна діяльність вимагає від молоді людини активної розумової праці, вміння застосовувати раніше засвоєні знання. Головними видами самостійної роботи є робота з книгами, дидактичними матеріалами, розв'язування певних завдань, виконання вправ, самостійні спостереження, дослідницька діяльність, конструювання, моделювання тощо, і це все в той чи той спосіб засвідчено у кращих зразках народної прози українців.

Сюжети багатьох зразків народної прози вміщують інформацію про важливі етапи самостійної роботи, а саме:

- підготовчий, спрямований на опанування нових знань, умінь і навичок;
- тренувальний, де здобута інформація повторюється та перевіряється;
- контрольний, покликаний перевірити нові опановані можливості в житті.

Ключовою ознакою виконання чи не всіх видів завдань у повсякденній людській діяльності є їхній індивідуальний характер. Для підвищення ефективності й результативності ці завдання дійсно повинні виконуватися з урахуванням вікових, фізичних і психологічних особливостей конкретної особи [7]. Проте логіка творів народної прози є

такою, що придатна для засвоєння без будь-яких із названих аспектів. Схеми самостійної роботи, які містять у собі сюжети народної прози, є ефективними без потреби врахування індивідуальних особливостей людини, для інших же схем успішне виконання самостійної роботи залежить від урахування індивідуальних особливостей людини [8].

Найголовніше, що запропоновані народною прозою «рецепти» самовиховання та самовдосконалення дають упевненість у тому, що будь-які поставлені завдання будуть виконані у повсякденній життєвій діяльності людини.

Ще одна перевага методу читання народної прози для самовиховання та самовдосконалення полягає в тому, що твори народної прози відомі більшості представників відповідних вікових груп [9]. Тому знання сюжетів народної прози здатне служити фактором об'єднання і порозуміння молоді як в окремій країні, так і в усьому світі.

4. Висновки

Народна проза – це великий інформаційний пласт, що на дидактично-психологічному рівні здатен впливати на людину і активізувати процеси навчання, виховання і самореалізації.

Народна проза сприяє:

- 1) умінню формулювати життєве завдання;
- 2) пошуку можливостей для реалізації поставленої мети;
- 3) створенню схеми діяльності для реалізації поставлених завдань;
- 4) розвитку пам'яті, уваги та процесів мислення, важливих для успішного досягнення мети;
- 5) умінню оцінювати проміжні та кінцеві результати власних дій;
- 6) самовдосконаленню;
- 7) організованості;
- 8) розвитку самостійності;
- 9) виробленню вольових якостей.

Перспективи подальшого дослідження місця й ролі народної прози у соціокультурному, педагогічному та дидактичному контекстах полягають у вивченні кодифікаційних аспектів цього різновиду літератури.

Матеріали статті можуть зацікавити фахівців у галузі педагогіки, літератури, культури, науковців-фольклористів і всіх, хто цікавиться питаннями самовиховання, самоосвіти та самовдосконалення.

Література

1. Довженко, Г. В. Дитячий фольклор [Текст] / Г. В. Довженко. — К.: Дніпро, 1986. — 304 с.
2. Українська усна народна творчість [Текст] : навч. пос. / К.: Знання-Прес, 2006. — 591 с.
3. Доля. Книга про Тараса Шевченка в образах та фактах [Текст] / К.: «Дніпро», 1993. — 780 с.
4. Організація самостійної роботи студентів з педагогіки: навч. посіб. [Текст] / під ред. В. І. Євдокимова. — Х.: ХДПУ, 2000. — 160 с.
5. Шимко, І. Проблеми організації самостійної роботи у вищій школі [Текст] / І. Шимко // Рідна школа. — 2005. — № 8. — С. 34–35.

6. Введение в психологию [Текст] / под общ. ред. А. В. Петровского. — М.: Изд. центр «Академия», 1996. — 496 с.

7. Буланова-Топоркова, М. В. Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособие [Текст] / М. В. Буланова-Топоркова. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. — 544 с.

8. Симонов, П. В. Темперамент. Характер. Личность [Текст] / П. В. Симонов, П. М. Ершов. — М.: Наука, 1984. — 161 с.

9. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник [Текст] / С. У. Гончаренко. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.

References

1. Dovghenok, G. V. (1986). Dytjachij folklore, Kiev, Dnipro, 304.

2. Ukrainska usna narodna tvorchist (2006). Kiev, Znannya-Press, 591.

3. Dolja. Kniga pro Tarasa Shevchenka v obrazakh ta faktakh (1993). Kiev, Dnipro, 780.

4. Organizacia samostijnoji robotu studentiv z pedagogiki (2000). Kharkiv, KHDPU, 160.

5. Shimko, I. (2005). Problemu organizacij samostijnoj robotu u vischij shkoli. Ridna shkola, 8, 34–35.

6. Vvedenije v psikhologiju (1996). Moskow, Izd. centr Akademia, 496.

7. Bulanova-Toporkova, M. V. (2002). Pedagogika i psikhologija vushej shkolu: ucheb. posobiye. Rostov-na-Donu, Fenix, 544.

8. Simonov, P. V. (1984). Temperament. Kharakter. Lichnost. Moskow, Nauka, 161.

9. Goncharenko, S. U. (1997). Ukrainskij pedagogichnij slovnuk. Kiev, Lybid, 376.

*Рекомендовано до публікації д-р філол. наук Серажим К. С.
Дата надходження рукопису 29.09.2014*

Полковенко Тарас Вікторович, кандидат філологічних наук, доцент, кафедра реклами та зв'язків з громадськістю, Гуманітарний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, вул. Воровського, 18/2, м. Київ, 04053, Україна
E-mail: kubg@kubg.edu.ua